

De consumptie van zaden van de wilde kardinaalsmuts *Euonymus europaeus* door overwinterende Zwartkoppen *Sylvia atricapilla*

Ate Dijkstra

In de winter van 2006 werden enkele malen Zwartkoppen waargenomen die foerageerden op de zaden van wilde kardinaalsmuts. Daarbij vonden ze concurrentie van Merel en Koolmees. De waarnemingen worden beschreven en bediscussieerd.

In of in de omgeving van mijn tuin broedt jaarlijks een paartje Zwartkoppen. De Zwartkop is een zomergast die eind maart of begin april arriveert en rond oktober verkast naar het Middellandse Zeegebied. Sinds 1970 trekken ook steeds meer Zwartkoppen uit Oostenrijk en Zuid-Duitsland naar de Britse eilanden om daar te overwinteren. In 1995 werd dat aantal op tienduizend exemplaren geschat. Het aantal exemplaren dat in Drenthe overwintert ligt tussen de 2-10 exemplaren (Venema 2001).

Meestal arriveert het mannetje begin april. In 2005 hoorde ik het op 8 april voor het eerst in mijn tuin zingen. Op 16 april zag ik voor het eerst een vrouwtje. Het duurde tot 20 mei voordat ik het mannetje met nestmateriaal zag slepen. Het mannetje liet zich, wat zang betreft, ook de rest van de zomer niet onbetuigd. Zoals vaak het geval is werd het nest in de eifase leeggehaald door een Ekster *Pica pica*. Begin september zag en hoorde ik zowel het mannetje als het vrouwtje nog regelmatig in de bosjes op de grondwal naast mijn tuin. Daar foerageerden ze vooral op de bessen de Gewone vlier *Sambucus nigra*. Daarna heb ik ze niet meer gezien of gehoord.

Wie schetst mijn verbazing toen ik op 10 december 2005 (11.48 uur) achter in mijn tuin in een aangeplante struik van de wilde kardinaalsmuts een mannetje Zwartkop zag zitten. Hij verorberde een zaadje van de kardinaalsmuts (Tabel 1) en vloog vervolgens weer weg. Om 12.01 uur was hij opnieuw aanwezig en werkte drie oranje kardinaalsmutszaden naar binnen. Een week later, op 17 december, trof ik om 11.22 uur opnieuw een Zwartkop aan. Ditmaal echter een vrouwtje. Zij foerageerde ook op de zaden van de wilde kardinaalsmuts en consumeerde vier exemplaren. Eind december viel er sneeuw. In januari 2006 was zelfs sprake van een vorstperiode die duurde tot 29 januari. Op 30 januari dooide het. Op 3 februari zat opnieuw een vrouwtje Zwartkop in de wilde kardinaalsmuts, waar ze met tussenpauzes in totaal 15 zaden naar binnen werkte.

Het verkrijgen van de zaden van de wilde kardinaalsmuts is niet altijd gemakkelijk. De overigens voor de mens giftige zaden zitten mooi ingepakt in een vierhokkige doosvrucht. In elk hokje zit een zaadje. In de loop van de herfst krijgt de doosvrucht bij rijpheid een steenrode of purperrode kleur en splijt in vieren. De zaden blijven vooralsnog verpakt zitten en blijven onbereikbaar voor vogels. Gaat de doosvrucht verder open dan vallen de zaden niet direct op de grond maar blijven aan een dun draadje, een soort navelstrengetje, hangen. Dat is ook het moment dat ze bereikbaar worden voor vogels. De zaden van de wilde kardinaalsmuts zijn eigenlijk wit maar worden omgeven door een opvallend oranje gekleurde zaadrok. De zaadrok is een vlezig

(vruchtvliesachtig) omhulsel en is voor vruchtenetende vogels verteerbaar (Snow & Snow 1988).

De zaden komen niet gelijktijdig maar verspreid door het seizoen beschikbaar. Indien de doosvrucht bevestigd is aan een wat steviger tak dan is de bereikbaarheid van de hangende zaden niet zo'n groot probleem. Hangen de zaden uit een doosvrucht aan een dunnere tak of twijg dan zijn deze veel lastiger te bemachtigen. Die zaden werden door mijn Zwartkoppen dan ook niet op de normale manier benaderd maar werden kort "biddend" verschalkt en vervolgens zittend geconsumeerd. Ongeveer een derde van de verorberde zaden werd op die manier verkregen.

Niet alleen de Zwartkoppen benutten de Wilde kardinaalsmuts als voedselbron. Ook een vrouwtje Merel *Turdus merula* foerageerde in 2005 en 2006 op de zaden van de wilde kardinaalsmuts. Voor de zwaarwichtige Merel is het problematischer om bij de zaden te komen. Bidden is geen optie. Om toch zaden te bemachtigen werden allerlei kapriolen uitgehaald. Vanaf de grond werd half springend en fladderend getracht zaden te bemachtigen. Een andere tactiek was om al springend en fladderend door de struik te bewegen. Door dit "ruike" gedrag raakten zaden los. Deze vielen op de grond of in de sneeuw en werden vervolgens opgepikt. Aangezien het Merelvrouwtje constant aanwezig was consumeerde deze per saldo veel meer zaden dan de Zwartkoppen.

Op 8 april 2006 zaten naast mijn huis zowel een mannetje als vrouwtje Zwartkop. Waren dat de overwinterende exemplaren en waren die overwinterende Zwartkoppen dezelfde als de exemplaren die in 2005 in mijn tuin broedden? Voor mij een vraag en voor de Zwartkoppen een weet.

Tabel 1. Data, tijdstippen en wijze van bemachtiging van zaden van de Wilde Kardinaalsmuts door Zwartkoppen in een Assense tuin. *Data, times and way of foraging of Blackcaps on the seeds of Spindle Tree.*

Datum	Tijd	Sekse	N zaden	Normaal	Biddend
<i>Date</i>	<i>Time</i>	<i>Sex</i>	<i>N seeds</i>	<i>Normal</i>	<i>Hovering</i>
3-12-05	11.48	M	1	1	0
3-12-05	11.54	M	4	4	0
17-12-05	11.22	V	4	2	2
3-2-06	12.50-12.53	V	4	2	2
3-2-06	12.57-13.00	V	5	3	2
3-2-06	13.37-13.40	V	6	4	2
Totaal <i>Total</i>			24	16	8

Discussie

Overwinterende Zwartkoppen worden in Drenthe vrijwel jaarlijks waargenomen. Het gaat altijd om slechts een of enkele exemplaren (van Dijk & van Os 1982). De geschatte winterpopulatie ligt tussen 2-10 exemplaren (Venema 2001)). Gezien het zeer kleine aantal overwinterende exemplaren rijst de vraag of de waarnemingen van zowel een mannetje als vrouwtje Zwartkop

op één locatie wijst op een stijging van het aantal overwinterende Zwartkoppen. In 2005 had december een normale temperatuur en was verder zonnig en vrij droog. Januari 2006 was aan de koude kant en er was veelal sprake van lichte vorst en sneeuwval, maar was verder zeer zonnig en zeer droog. De overwinterende Zwartkoppen werden dus wel geconfronteerd met winterse omstandigheden maar die waren niet extreem. Alle winterwaarnemingen in Drenthe hebben betrekking op bebouwde kommen (Venema 2001) en Zwartkoppen worden vooral op voedertafels aangetroffen. Dat ze daarnaast ook andere voedselbronnen benutten laten mijn waarnemingen zien.

Van de Zwartkop is bekend dat deze naast dierlijk voedsel vaak veel bessen en vlezige vruchten consumeren. Vooral in de herfst en winter kan dat aandeel zeer hoog zijn en kan zelfs de belangrijkste voedselbron vormen. Voor Midden – Europa zijn meer dan 60 plantensoorten bekend waarvan de bessen en zaden worden geconsumeerd (Glutz von Blotzheim 2001). Voor Drenthe zijn ook enkele gegevens beschikbaar. In de periode 1976-1980 zijn in Drenthe in de maand oktober foeragerende Zwartkoppen aangetroffen op gewone lijsterbes *Sorbus aucuparia*, gewone vlier *Sambucus nigra* en eenstijlige meidoorn *Crataegus monogyna* en in december en februari op rotte appels (van Dijk & van Os 1982). Aan dat rijtje kan de wilde kardinaalsmuts worden toegevoegd.

Het bidden van Zwartkoppen is geen onbekend verschijnsel en is waargenomen bij het verschalken van vliegende insecten en het plukken van insecten uit spinnenwebben (Glutz von Blotzheim 2001). Dat men moet bidden voor het eten is voor iemand met een rooms-katholieke achtergrond overigens vanzelfsprekend.

De zaden van de Wilde kardinaalsmuts zijn weliswaar opvallend oranje maar klein. Vallen deze direct op de grond en blijven ze niet een tijdje hangen dan is de kans klein dat ze door vogels worden opgemerkt en geconsumeerd. Een en ander geeft aan dat vogels de belangrijkste verspreiders zijn van de zaden van de wilde kardinaalsmuts. In de literatuur worden voor Nederland Lijsters, Mezen en Roodborst *Erithacus rubecula* als verspreiders genoemd (Weeda *et al.* 1987). In Duitsland hebben de zaden zelfs de bijnaam “Rotkehlchenbrot” en in Engeland zijn lijsters, Roodborst en Zwartkop bekende verspreiders van kardinaalsmutszaad. Mezen eten het ook, maar vernielen het zaad en zijn daardoor geen verspreider voor de plant (Snow & Snow 1988). In mijn tuin heb ik Merel, Zwartkop en Koolmees *Parus major* (1x1 zaadje) als consumenten van de zaden van wilde kardinaalsmuts kunnen vaststellen.

Interessant is het fenomeen dat de zaden van de Wilde kardinaalsmuts niet massaal en min of meer gelijktijdig beschikbaar komen maar verspreid in de tijd. Dat is vooral gunstig voor standvogels en minder gunstig voor trekvogels. Ten slotte: Voor een oorspronkelijk mediterraan type als de Zwartkop is in winterse omstandigheden een (kardinaals) muts zo gek nog niet.

Summary: consumption of the seeds of Spindle Tree *Euonymus europaeus* by wintering Blackcaps *Sylvia atricapilla*.

Wintering Blackcaps are rarely observed in Drenthe. In the winter of 2006 the species was observed several times in a garden in Assen, foraging on the seeds of Spindle Tree. Blackbirds and Great Tit (once) were also observed foraging on this specific bush. Seeds were taken by the Blackcaps either by sitting on a branch or by hovering (Table 1). Capsules of the bush release their seeds in slow succession, so the Blackcaps were able to use the bush during a large time interval.

Literatuur

- Van Dijk A.J. & van Os B.L.J. 1982. Vogels van Drenthe. van Gorcum, Assen.
- Glutz von Blotzheim, U.N. & Bauer K.M. 2001. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 12/2. Aula Verlag, Wiesbaden.
- Snow B. & Snow D. 1988. Birds and berries. Poyser, Carlton.
- Venema P. 2001. Wintervogels in Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- Weeda E.J., Westra R., Westra C. & Westra T. 1987. Nederlandse Oecologische Flora. Wilde planten en hun relaties 2. IVN in samenwerking met de VARA en VEWIN, Amsterdam.

Adres: Dobbenwal 62, 4907 AG Assen.